

УДК 342.9:347.965

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.40>

Валах О.В.

*здобувач наукового ступеню кандидата юридичних наук
Науково-дослідний інститут публічного права*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ АДВОКАТОМ

Актуальність теми. У контексті сучасних трансформацій правової системи України, що зумовлені як внутрішніми реформами, так і викликами зовнішнього характеру, особливої ваги набуває комплексне забезпечення прав і свобод людини у сфері публічно-правових відносин, що включає не лише традиційні форми судового захисту, а й інші адміністративно-правові засоби, які можуть бути реалізовані за активної участі адвоката. У зв'язку з цим актуальним постає дослідження тих інструментів правового впливу, що надають адвокатам можливість здійснювати ефективний захист прав особи на досудових етапах, зокрема через механізми звернення до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, уповноважених суб'єктів контролю та нагляду, а також шляхом використання права на подання адвокатських запитів, скарг, звернень, ініціювання службових перевірок та застосування інших форм правозахисної діяльності в адміністративно-правовому полі. З огляду на посилення ролі адвокатури як одного з ключових елементів правозахисного механізму демократичної держави, значення цих засобів суттєво зростає, адже вони дозволяють оперативно реагувати на порушення прав людини ще до звернення до суду, уникаючи зайвого процесуального навантаження на судову систему та сприяючи реалізації принципів ефективності, доступності та превентивності захисту.

У той же час, відсутність належного нормативного узагальнення й систематизації адміністративно-правових засобів, якими адвокат може користуватися у своїй діяльності,

а також недоліки у правозастосовній практиці зумовлюють необхідність глибокого наукового осмислення цієї проблематики. Незважаючи на те, що чинне законодавство України містить окремі фрагментарні положення, які регламентують правовий інструментарій адвоката в адміністративній сфері, системне бачення цього механізму, з урахуванням його змісту, правової природи, меж застосування та ефективності, досі залишається недостатньо опрацьованим у доктринальному плані. Саме тому дослідження інших, ніж адміністративне оскарження, адміністративно-правових засобів захисту прав і свобод людини, що застосовуються адвокатом, має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже воно сприятиме підвищенню правової обізнаності учасників адміністративно-правових відносин, вдосконаленню національного законодавства у сфері адміністративного права та розвитку інституційних гарантій прав людини в умовах євроінтеграційних процесів.

Огляд останніх досліджень. Інститут адвокатури в адміністративно-правовому механізмі захисту прав і свобод людини в Україні комплексно аналізували такі вчені як: Ю. Бисага, А. Боровик, О. Коваль, О. Кравчук, Ю. Загуменна, В. Манзюк, Х. Маркович, Е. Наджафлі, А. Олійник, І. Ревуцька, Р. Сербин, О. Приходько, В. Шевчук, Є. Шкребець, Т. Шумейко та інші.

Проте, в умовах новітньої трансформації інструментів охорони та захисту прав і свобод людини, сучасну роль адвокатури, як інституту та адвоката індивідуально - необхідно переглянути, що в свою чергу, обумовлює

актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб комплексно проаналізувати адміністративно-правові засоби захисту прав і свобод людини, що застосовуються адвокатом з урахуванням аналізу сучасного регулювання, теоретичних концепцій та юридичної практики.

Виклад основних положень. Окрім традиційних форм захисту, таких як адміністративне та судове оскарження, адвокат активно застосовує широкий спектр інших адміністративно-правових засобів, які мають важливе значення для превентивного та ефективного захисту прав і свобод людини, які дозволяють своєчасно виявляти порушення, оперативно реагувати на них та впливати на суб'єктів публічної влади до початку формальних процедур. Вони формують системний підхід до захисту прав клієнта, доповнюючи та посилюючи класичні механізми. Ці механізми мають правову природу, закріплену в законодавстві зокрема в Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], «Про медіацію» [2], «Про звернення громадян» [3], «Про доступ до публічної інформації» [4], а також у низці галузевих нормативно-правових актів, які дозволяють адвокату реалізувати повноваження від імені клієнта у відносинах з органами виконавчої влади, з метою захисту інтересів особи на ранній стадії конфлікту або ще до його виникнення. Наукові позиції у цій тематиці є різними, зокрема, І. Ковбас, П. Гавалешко вважають, адміністративні засоби захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у сфері публічного управління на сьогодні є одними із універсальних, серед яких вирізняють наступні: 1) адміністративна медіація; 2) адміністративне оскарження; 3) притягнення винних посадових осіб публічної адміністрації до спеціальної дисциплінарної відповідальності; 4) відшкодування шкоди, завданої незаконними діями (бездіяльністю) суб'єктів публічної адміністрації; 5) засоби самозахисту як легальні засоби протесту і призначенням яких є відновлення

порушеного права, із запобіганням таким правопорушенням надалі [7, с. 55–61].

На наш погляд, до основних адміністративно-правових інструментів, що використовуються адвокатом, належать:

1. Адвокатські запити, які є офіційним способом отримання інформації та документів від органів влади для перевірки законності їхніх дій.

2. Медіація, як альтернативний механізм вирішення спорів за участі нейтрального посередника, що забезпечує гнучке та ефективне врегулювання конфліктів без судового втручання.

3. Подача клопотань, звернень і скарг до посадових та службових осіб з правом отримання обґрунтованих письмових відповідей, що створює додатковий рівень контролю за дотриманням прав.

4. Ініціювання дисциплінарних або службових розслідувань щодо дій посадових осіб, які порушують права клієнта, із залученням відповідних контролюючих органів.

5. Інформаційна підтримка та просвітницька діяльність, спрямована на розвиток громадянського суспільства та підвищення правової культури через проведення публічних вебінарів, семінарів та інших заходів.

Проаналізуємо детальніше деякі з них. В пункті 1 ч.1 ст.20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», законодавець зазначає, що адвокат в процесі здійснення адвокатської діяльності має право звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб (за згодою таких фізичних осіб). Одночасно в ст.24 цього Закону України, він дає визначення адвокатського запиту, зокрема: адвокатський запит - письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій

незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється. Адвокатський запит не може стосуватися надання консультацій і роз'яснень положень законодавства [1; 5, с. 96-102].

Тобто, адвокатські запити є одним із базових і водночас ефективних інструментів, що застосовуються адвокатом у процесі адміністративно-правового захисту прав і свобод людини, адже вони представляють собою офіційне звернення до органів публічної влади чи посадових осіб з метою отримання інформації, документів або роз'яснень, необхідних для повного та об'єктивного захисту інтересів клієнта. Використання адвокатських запитів закріплено як у законодавстві України, так і у міжнародних стандартах права, що визначає їх легітимність та обов'язковість розгляду відповідними органами.

На нашу думку, основною перевагою адвокатських запитів є їхня можливість виступати як превентивний механізм контролю за діяльністю публічних органів, оскільки своєчасне отримання необхідної інформації дозволяє виявити порушення прав і запобігти їхньому поглибленню або повторенню. Запити також сприяють підвищенню прозорості та підзвітності влади, стимулюють органи державної влади до законного та добросовісного виконання своїх функцій. Разом із тим, застосування адвокатських запитів має і певні обмеження. По-перше, ефективність запиту багато в чому залежить від готовності органу влади надати повну, правдиву та своєчасну інформацію, що не завжди гарантується на практиці. По-друге, відсутність жорстких

санкцій за невиконання або ігнорування запитів деякими державними структурами знижує їхню дієвість як примусового засобу захисту.

Підсумовуючи, можемо сказати, що адвокатські запити є необхідним елементом адміністративно-правового механізму захисту, який дозволяє оперативно збирати інформацію, контролювати діяльність органів влади та створювати передумови для подальших правозахисних дій, при цьому їх ефективність значною мірою залежить від законодавчого регулювання, практики виконання і професійної майстерності адвоката.

Наступним засобом є медіація, що згідно Закону України «Про медіацію», є позасудовою добровільною, конфіденційною, структурованою процедурою, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [2].

Медіація в адміністративно-правовому контексті виступає як альтернативний спосіб вирішення спорів, що виникають у процесі захисту прав і свобод людини, яка передбачає добровільне, конфіденційне врегулювання суперечностей за участі нейтрального посередника - медіатора, який сприяє досягненню згоди між сторонами.

Адвокат у процесі медіації відіграє ключову роль як представник інтересів клієнта, забезпечуючи його правове супроводження, роз'яснення законодавчих норм та захист законних інтересів у ході переговорів.

Однією з головних переваг медіації є її здатність сприяти більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів без необхідності звернення до суду або адміністративних процедур, які часто є тривалими та ресурсозатратними. Медіація також знижує рівень соціальної напруги, сприяє збереженню ділових або суспільних відносин між сторонами та надає їм більший контроль над результатом. Для адвоката медіація відкриває можливість гнучкого та індивідуалізованого підходу до захисту клієнта, зосереджуючись не лише на формальній стороні справи, а й на

конструктивному діалозі та досягненні взаємоприйнятних рішень. Разом із цим, медіація має і певні обмеження, оскільки вона не завжди є придатною для вирішення справ, пов'язаних з грубими порушеннями прав людини або коли одна зі сторін не налаштована на компроміс. Більше того, відсутність обов'язковості рішень, прийнятих у медіації, може призводити до повторення конфлікту, якщо умови угоди не будуть дотримані.

Отже, медіація як адміністративно-правовий інструмент захисту прав і свобод людини за участі адвоката є перспективним та важливим елементом сучасного правозахисного механізму, адже вона доповнює традиційні форми захисту, пропонуючи більш гнучкий, індивідуалізований і швидкий спосіб врегулювання спорів, що відповідає потребам ефективного правового захисту у публічній адміністрації.

Подання клопотань, звернень і скарг є традиційним і водночас дієвим механізмом реалізації права громадян на захист своїх прав і свобод у публічно-правових відносинах, а в контексті діяльності адвоката цей інструмент набуває особливого значення, оскільки адвокат, виступаючи представником інтересів клієнта, має право не лише подати відповідний документ, але й вимагати письмову, мотивовану відповідь від посадових або службових осіб, що забезпечує прозорість і підзвітність державних органів.

Анотація

У статті визначено, що окрім традиційних форм захисту, таких як адміністративне та судове оскарження, адвокат активно застосовує широкий спектр інших адміністративно-правових засобів, які мають важливе значення для превентивного та ефективного захисту прав і свобод людини, які дозволяють своєчасно виявляти порушення, оперативно реагувати на них та впливати на суб'єктів публічної влади до початку формальних процедур. Вони формують системний підхід до захисту прав клієнта, доповнюючи та посилюючи класичні механізми. Ці механізми мають правову природу, закріплену в законодавстві зокрема в Законах України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про медіацію», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації», а також у низці галузевих нормативно-правових актів, які дозволяють адвокату реалізувати повноваження від імені клієнта у відносинах з органами виконавчої влади, з метою захисту інтересів особи на ранній стадії конфлікту або ще до його виникнення. У статті сформовано, що основними адміністративно-правовими інструментами,

Законодавство України визначає чіткі строки та порядок розгляду таких звернень, що створює формальні гарантії їх розгляду у межах встановлених процедур, що дозволяє адвокату ефективно використовувати даний інструмент для оперативного реагування на порушення прав клієнта, ініціювання перевірок, коригування неправомірних дій органів влади чи внесення пропозицій щодо усунення недоліків у їх діяльності.

Проте, незважаючи на нормативну базу, на практиці існують певні виклики, що пов'язані з несвоєчасним розглядом звернень, формальним підходом до їх опрацювання або відмовою у наданні повної та достовірної інформації, що в свою чергу, знижує ефективність застосування поданих клопотань і скарг як засобу захисту. У цьому контексті роль адвоката полягає не лише в поданні звернень, а й у комплексній правовій підтримці клієнта, включаючи контроль за дотриманням строків, оскарження неправомірних рішень та забезпечення реалізації права на доступ до інформації.

Таким чином, подання клопотань, звернень і скарг на прийомі у посадових і службових осіб за участі адвоката є важливою складовою адміністративно-правового механізму захисту прав і свобод людини, що забезпечує можливість реагування на порушення у публічній сфері та сприяє підвищенню ефективності діяльності органів державної влади.

що використовуються адвокатом, є: – адвокатські запити, які є офіційним способом отримання інформації та документів від органів влади для перевірки законності їхніх дій; – медіація, як альтернативний механізм вирішення спорів за участі нейтрального посередника, що забезпечує гнучке та ефективне врегулювання конфліктів без судового втручання; – подача клопотань, звернень і скарг до посадових та службових осіб з правом отримання обґрунтованих письмових відповідей, що створює додатковий рівень контролю за дотриманням прав; – ініціювання дисциплінарних або службових розслідувань щодо дій посадових осіб, які порушують права клієнта, із залученням відповідних контролюючих органів; – інформаційна підтримка та просвітницька діяльність, спрямована на розвиток громадянського суспільства та підвищення правової культури через проведення публічних вебінарів, семінарів та інших заходів. У статті підкреслено, що однією з головних переваг медіації є її здатність сприяти більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів без необхідності звернення до суду або адміністративних процедур, які часто є тривалими та ресурсо-затратними. Медіація також знижує рівень соціальної напруги, сприяє збереженню ділових або суспільних відносин між сторонами та надає їм більший контроль над результатом. Для адвоката медіація відкриває можливості гнучкого та індивідуалізованого підходу до захисту клієнта, зосереджуючись не лише на формальній стороні справи, а й на конструктивному діалозі та досягненні взаємоприйнятних рішень. Разом із цим, медіація має і певні обмеження, оскільки вона не завжди є придатною для вирішення справ, пов'язаних з грубими порушеннями прав людини або коли одна зі сторін не налаштована на компроміс. Більше того, відсутність обов'язковості рішень, прийнятих у медіації, може призводити до повторення конфлікту, якщо умови угоди не будуть дотримані.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, взаємодія, контроль, захист, адвокатура, адвокат, охорона, права людини, статус.

Valakh O.V. Administrative and legal measures for protection of human rights and freedoms used by a lawyer

Summary

The article states that in addition to traditional forms of protection, such as administrative and judicial appeals, a lawyer actively uses a wide range of other administrative and legal means that are important for the preventive and effective protection of human rights and freedoms, which allow for timely detection of violations, prompt response to them and influence public authorities before the start of formal procedures. They form a systematic approach to protecting the client's rights, complementing and strengthening classical mechanisms. These mechanisms have a legal nature, enshrined in legislation, in particular in the Laws of Ukraine "On Advocacy and Advocacy", "On Mediation", "On Citizens' Appeals", "On Access to Public Information", as well as in a number of sectoral regulatory legal acts that allow a lawyer to exercise powers on behalf of a client in relations with executive authorities, in order to protect the interests of a person at an early stage of a conflict or even before it arises. The article establishes that the main administrative and legal tools used by a lawyer are: lawyer requests, which are an official way to obtain information and documents from authorities to verify the legality of their actions; mediation, as an alternative dispute resolution mechanism with the participation of a neutral mediator, which provides flexible and effective conflict resolution without judicial intervention; submission of petitions, appeals and complaints to officials and civil servants with the right to receive reasoned written responses, which creates an additional level of control over the observance of rights; initiation of disciplinary or official investigations into the actions of officials who violate the client's rights, with the involvement of relevant supervisory bodies; information support and educational activities aimed at the development of civil society and increasing legal culture.

through public webinars, seminars and other events. The article emphasizes that one of the main advantages of mediation is its ability to facilitate faster and more effective conflict resolution without the need for court or administrative procedures, which are often lengthy and resource-intensive. Mediation also reduces social tension, helps maintain business or social relations between the parties, and gives them greater control over the outcome. For the lawyer, mediation opens up the possibility of a flexible and individualized approach to client protection, focusing not only on the formal side of the case, but also on constructive dialogue and reaching mutually acceptable solutions. However, mediation also has certain limitations, as it is not always suitable for resolving cases involving gross human rights violations or when one of the parties is not willing to compromise. Moreover, the lack of binding nature of decisions made in mediation can lead to a recurrence of the conflict if the terms of the agreement are not respected.

Key words: administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, interaction, control, protection, advocacy, lawyer, protection, human rights, status.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 27. Ст. 282.
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. Відомості Верховної Ради. 2022. № 7. Ст. 51.
3. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради. 1996. № 47. Ст. 256.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
5. Громко В. Я. Адвокатський запит як процесуальний документ в судовому процесі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2020. № 9. С. 96-102.
6. Ковбас І. В., Гавалешко П. С. Інструменти захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у сфері публічного врядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 55-61.
7. Ковбас І. В., Гавалешко П. С. Інструменти захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у сфері публічного врядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 55-61.